

Конспект лекції 7. Комплексна нейропсихологічна допомога та абілітація в дитячому віці

Основні принципи нейропсихологічної корекції дитячого віку

1. **Принцип системного підходу:** Нейропсихологічна корекція базується на уявленні про те, що всі психічні процеси є результатом взаємодії різних частин мозку. Корекція спрямована не лише на відновлення конкретної функції, а й на побудову нових функціональних зв'язків.
2. **Принцип опори на збережені функції:** У процесі корекції важливо спиратися на ті функції, які збереглися у дитини, і використовувати їх для компенсації дефіцитарних функцій.
3. **Принцип поступового розвитку:** Корекція повинна здійснюватися поступово, враховуючи зону найближчого розвитку дитини (принцип Л.С. Виготського).

Актуальні проблеми та підходи при реалізації програм нейропсихологічної корекції

Реалізація програм нейропсихологічної корекції передбачає застосування різних підходів, зокрема:

1. **Аналітичний підхід** – врахування "слабких" і "сильних" ланок вищих психічних функцій (ВПФ).
 - **"Атака слабкості"** (тести Халстеда-Рейтана): дозволяє ідентифікувати слабкі ланки, але створює надмірне навантаження на них, що може викликати труднощі у дитини.
 - **Корекція з опорою на збережені ланки:** використання сильних ланок для компенсації дефіцитних, але це може призвести до адаптації до дефекту і залишення слабких ланок без розвитку.
 - **Змішаний підхід:** об'єднує перші два підходи, проте не завжди достатньо враховує активність дитини.
2. **Інтерактивний підхід** – акцент на формування мотивації дитини та її активне залучення у взаємодію з дорослим. Однак у цьому підході можуть ігноруватися індивідуальні труднощі та слабкості дитини.
3. **Системний підхід** (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін) – розвиває слабкі ланки за підтримки сильних через спеціально організовану діяльність. В основі лежить процес інтеріоризації, що включає: перехід від простого до складного, спільне і самостійне виконання дії, поступовий перехід від зовнішніх опор до внутрішнього дії. Дорослий спільно з дитиною формує функціональну систему, яка згодом передається дитині для самостійного виконання.

Стратегії нейропсихологічного втручання

- **Компенсаторні стратегії:** Використання альтернативних способів виконання завдань, які дитина не може виконати через порушення функції.
- **Реконструктивні стратегії:** Відновлення порушених функцій через стимуляцію нейропластичності мозку.
- **Коригуючі стратегії:** Виконання вправ для розвитку слабких функцій.

Етапи корекційної роботи

1. **Діагностичний етап:** Визначення рівня розвитку психічних функцій та формування індивідуальної програми корекції.
2. **Підготовчий етап:** Налагодження контакту, мотивація дитини до співпраці.
3. **Основний етап:** Виконання вправ для розвитку слабких функцій та стимуляція збережених функцій.
4. **Заключний етап:** Оцінка результатів та визначення подальших кроків.

Метод заміщувального онтогенезу

Цей метод передбачає "заміщення" дефіцитних процесів альтернативними шляхами розвитку. Його реалізація включає:

- **Стимулювання нових функціональних зв'язків.**
- **Відтворення пропущених етапів онтогенезу,** які через певні причини не були освоєні повністю.

Метод має три рівні, відповідно до структурно-функціональної моделі мозку:

1. **Непроизвольна саморегуляція та енергообеспечення:** розвиток ритму та стабілізації.
2. **Операціональне забезпечення взаємодії з собою і світом:** формування когнітивних навичок та координації.
3. **Произвольна саморегуляція, мислення і смислоутворення:** розвиток складних функціональних зв'язків (мовлення, інтелектуальні операції).

Методи корекції: "Настільні" та моторні

1. **"Настільні методи"** (наприклад, "Школа уваги" Т.В. Ахутіної і Н.М. Пилаєвої) використовуються для розвитку функцій програмування та контролю.
2. **Моторні методи:**
 - **Метод заміщувального онтогенезу** (А.В. Семенович) – використовує сенсомоторну активацію для розвитку психічних функцій.

- **Метод сенсомоторної корекції** (Т.Г. Горячева, А.С. Султанова) – включає рухові і сенсорні вправи, такі як самомасаж, артикуляційна гімнастика, ігри на розвиток просторових уявлень.

Нейропсихологічна корекція труднощів читання

Корекційне навчання при труднощах у навчанні читання та при різних формах дислексії має проводитися міждисциплінарною командою фахівців: логопедом, нейропсихологом, педагогом та іншими.

Принципи корекційної роботи з дитиною, яка має труднощі в оволодінні навичками читання

1. **Створення інтересу та мотивації:** Використання матеріалів, що знаходяться в зоні інтересів дитини.
2. **Планування занять:** Визначення мети та завдань кожного заняття.
3. **Регулярність занять:** Проведення занять як із фахівцем, так і вдома з батьками.
4. **Системність та послідовність:** Працювати з розумінням загальної картини дефекту, а не лише з окремим симптомом.
5. **Перехід від простого до складного:** Використання рівня, який дитина вже освоїла, для руху до наступного етапу.
6. **Творчий підхід:** Використання індивідуально підібраних творчих методів.
7. **Суб'єкт-суб'єктний підхід:** Дитина є активним учасником процесу, а не об'єктом маніпуляцій.

Вправи та ігри для корекції труднощів читання (М.Н. Захарова)

1. **Труднощі засвоєння образу букв:** Використання різних лото, аналіз елементів букв, обведення та дорисовування букв, малювання букв на піску, кінетичні вправи, тощо.
2. **Труднощі злиття букв у склади:** Читання по слогових таблицях, вправи для автоматизації читання складів, творчі завдання зі слогами.
3. **Зеркальне читання:** Конструювання слогів при дзеркальному читанні, складання слогових схем.
4. **Труднощі злиття складів у слова:** Розвиток серійної організації рухів, пальчикові вправи, вправи на утримання слів, читання під ритм.
5. **Розширення полів зору:** Використання спеціальних вправ для розширення полів зору.
6. **Скануюче читання:** Читання з виділенням певних слів, слогів або букв, розвиток здатності до внутрішнього читання, інтеграція елементів гри.
7. **Робота над розумінням прочитаного:** Виділення ключових слів, складання речень, робота з картинками, самостійне формулювання запитань, відповіді на запитання за текстом.

Нейропсихологічна корекція труднощів письма

Для проведення ефективної корекції порушень письма з урахуванням нейропсихологічної кваліфікації дисграфій необхідно правильне розуміння нейропсихологічного механізму, що лежить в основі труднощів письма конкретної дитини.

У програмах нейропсихологічної корекції труднощів письма залежно від первинного дефекту командою дослідників на чолі Т.В. Ахутіної, Н.М. Пилаєвої були розроблені та апробовані наступні методики.

Характеристика синдрому відставання у розвитку ВПФ	Нейропсихологічна кваліфікація порушень письма	Мета корекції	Методики
<p><u>Синдром слабкості функцій 3 блоку мозку</u></p> <p>Недостатній розвиток функцій програмування та контролю (спрощення програми та інертність)</p>	<p>Регуляторна дисграфія</p>	<p>1. Розвиток довільної уваги, уміння переключатися, планувати подумки свої дії.</p> <p>2. Забезпечення ігрової, пізнавальної та змагальної мотивації підвищує працездатність, нейродинамічні характеристики діяльності.</p> <p>3. Надання зовнішньої програми та дозування завдань.</p> <p><i>Примітка:</i> робота передбачає доступні та поступово ускладнені невербальні завдання (або завдання, які не потребують письма)</p>	<p>1. Першокласники – методика «Школи уваги» (Н.М. Пилаєвої, Т.В. Ахутіної);</p> <p>2. Молодші школярі – методика «Школи множення» (Н.М. Пилаєвої, Т.В. Ахутіної);</p> <p>3. Методика класифікації В.М. Когана</p> <p>4. Методика «Куб Лінка»</p> <p>5. Ігри та розвиток уваги та пам'яті</p> <p>6. Різні види шифрування.</p> <p>7. Завдання з розвитку серійних (графічних) рухів</p>
<p><u>Синдром слабкості функцій 2 блоку мозку</u></p>	<p>Акустико-кінестетична дисграфія</p>	<p>1. Забезпечення простоти вибору</p>	<p><i>Розвиток функцій переробки кінестетичної інформації:</i></p>

<p>Труднощі вибору близьких елементів</p>		<p>потрібного елемента: від вибору серед далеких елементів до вибору серед близьких елементів.</p> <p>2. Оскільки звуковий аналіз здійснюється з допомогою операцій двох модальностей: слуховий і кінестетичної, при слабкості однієї з них необхідно працювати над обома, щоб розвивати і слабку ланку, і ланку, яке може бути компенсаційною.</p> <p>3. Детальне опрацювання звукового аналізу з зовнішніми опорами під час використання сильних збережених ланок;</p> <p>4. Акцентувати на попередньому досвіді дитини та давати осмислені завдання (саме тому не варто починати роботу з розрізнення ізольованих звуків).</p>	<p>1. Задіюються різні модальності (увага приділяється взаємодії слухової та кінестетичної модальності з опорою на зорові схеми слів та написані слова);</p> <p>2. Робота йде у вербальному та невербальному плані: прийоми розвитку дрібної моторики.</p> <p><i>Розвиток функцій переробки слухової інформації:</i></p> <p>1. Робота зі словником, над слухомовленнєвою пам'яттю;</p> <p>2. Диференціація звуків спочатку проста, потім автоматизується і поступово ускладнюється (прості завдання на порівняння слів, які відрізняються один від одного наявністю або відсутністю одного звуку (кіт – кріт, човен – овен). Потім диференціювання слів, що розрізняються далекими за звучанням, несхожими один на одного звуками (сік – бік, сік – сіль, зірка – дірка, діжки – дітки). Потім – слова, звуки в яких різняться тільки за однією відмінною ознакою (йод – льод, бірка – білка, суп – зуб, кора – гора).</p> <p>3. Вправа – «зіпсована луна» (С.В. Дорофєєва). Спочатку для роботи відбирається одна пара опозиційних</p>
---	--	---	---

			<p>звуків, наприклад, л-р. Ведучий кидає дитині м'ячик і каже: «лак», дитина ловить м'ячик, каже: «рак» і повертає м'ячик ведучому, той кидає м'ячик і каже: «білка», дитина відповідає: «бірка», далі «лив» – «рив», «лис – рис» і т.д. Спочатку цільова фонема стоїть на початку слова, потім наприкінці або в середині, пізніше - зустрічається у слові більше одного разу. Потім слідує пара р/л, потім л/р і р/л в одному завданні.</p> <p><i>Примітка:</i> важливо довести вправу до автоматичних відповідей. На відпрацювання заміни першої пари звуків (л-р) потрібно значно більше часу, ніж на наступні пари (д/т, г/к і т. д.). Після гри з м'ячем спитати дитину, чи зустрічалися їй в грі незнайомі слова, хід гри порушуватися не повинен.</p>
<p><u>Синдром слабкості правопівкульних функцій мозку</u></p>	<p>Зорово-просторова дисграфія</p>	<p>Забезпечення високої мотивації (цікаві ігри, змагання)</p>	<p>1. Дії в просторі в зовнішньому плані з промовлянням; 2 . Завдання з опорою на більш збережену аналітичну стратегію з поступовим підключенням цілісної стратегії переробки візуально-просторової інформації.</p>

			<p>3. Навчання навичкам впізнавання слова як цілісного образу (розвиток глобального читання): матеріалом можуть бути слова, написання яких діти можуть бачити вдома та на вулиці (чай, молоко, кава, хліб), так і слова, які використовувалися в завданнях на диференціацію фонем (будинок, сік, кіт, жук).</p> <p>4. Корекція порушень письма при слабкості холістичної стратегії описано спільно з Н.М. Пилаєвої та Е.В. Золотарьової.</p>
--	--	--	--

Таким чином, нейропсихологічна корекційна робота з подолання поданих видів дисграфії, ефективна у зв'язку з тим, що будується на якісному аналізі механізмів порушення письма, що лежать в її основі, що у свою чергу дозволяє розділити первинні та вторинні дефекти труднощів письма.